

ЛИСТИ УЧАСНИКІВ СТАЛІНГРАДСЬКОЇ БИТВИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У статті проаналізовані невідомі листи німецько-нацистських солдатів, які зберігаються у фондовій колекції Львівського історичного музею, та опубліковані кореспонденції фронтовиків з обох протиборчих сторін з-під Сталінграда. Проводиться джерелознавчий аналіз епістолярного спадку комбатантів Сталінградської битви, оцінюється їхнє значення як історичного джерела для вивчення найбільшої світової битви на суходолі, яка визначила переможне завершення Другої світової війни для сил Антигітлерівської коаліції.

Ключові слова: епістолярні джерела, фронтові листи, Друга світова війна, Східний фронт, Львівський історичний музей.

Постановка проблеми. Однією із центральних подій Другої світової війни була Сталінградська битва, яку більшість істориків розглядають як початок корінного перелому у подіях Східного фронту. Сталінградська битва відображена у численних джерелах, наукових монографіях та статтях. Широко представлений їй епістолярний спадок, однак, на відміну від офіційних документів, які зосереджені у центральних архівах та музеях, листи з фронту розпо-рошені по різних музеях, деякі зберігаються у родинях як пам'ять про війну і загиблих родичів. Є відкритим і питання репрезентативності епістолярних джерел в історичних дослідженнях Сталінградської битви.

Актуальною науковою проблемою залишається критичний джерелознавчий аналіз опублікованих листів, а також пошук та публікація раніше не відомих епістолярних джерел Другої світової війни.

Метою даної розвідки є джерелознавчий аналіз листів комбатантів Сталінградської битви з точки зору відображення фронтової буденності.

Бураков Юрій Васильович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Бураков Ю.В., 2015

Новизною роботи є введення в науковий обіг 26 листів німецьких вояків з-під Сталінграда, які зберігаються у Львівському історичному музеї, та розгляд окопного життя і психології учасників битви з обох сторін методами аналізу та порівняння епістолярних джерел.

Огляд літератури та джерел. Фронтові листи є предметом аналізу багатьох дослідників. Досить активно епістолярні джерела вивчалися радянською історіографією. Сучасна українська дослідниця А.В. Ніколаєнко справедливо вказує, що історики СРСР аналізували зміст фронтового листа як масового документа, виокремлюючи основні смислові частини тексту листа: короткий опис ситуації на фронті чи побутових умов, прояви інтересу до життя родини, знайомих, новин населеного пункту, повідомлення... Разом з тим дослідниця справедливо зазначає: «...у цих роботах наявний вплив пануючих в радянській історіографії догм, ідеологем, цензурних обмежень. Критичний аналіз джерела часом замінювався звичайним переліком опублікованих листів з частковим переказом їх змісту» [1].

В іншій статті А.В. Ніколаєнко провела ґрунтовний аналіз фронтового епістолярного комплексу Дніпропетровського регіону періоду 1941–1945 рр. з позицій гуманістичних цінностей, місця етичної мотивації в ціннісній орієнтації українських фронтовиків, визначила основні напрями подальшої праці над малодослідженими аспектами теми [2].

Українські дослідники М.Ф. Дмитрієнко та І.Н. Войцехівська звернули увагу на стиль подання інформації, пріоритетність тем повідомлень, які свідчать про морально-психологічний стан авторів кореспонденцій [3].

Українськими істориками вивчалися також фондові збірки найбільших вітчизняних музеїв. Л.В. Легасова відпрацювала фондову колекцію фронтових листів Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» [4]. В.М. Сацута вивчав фронтові листи з Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького [5]. Ю.В. Бураков зробив загальний огляд фондових збірок Львівського історичного музею з теми Другої світової війни [6]. Дослідники підкреслюють, що фонди музеїв маловивчені, хоча і містять значні

масиви історичних джерел, які потребують археографічного опрацювання і введення в науковий обіг. Вони незаслужено оминаються науковцями, які за інерцією надають перевагу архівним колекціям, не знаючи про існування музейних збірань.

Фронткові листи є об'єктом дослідження і сучасних російських істориків. Вони розглядаються в аспекті їх інформаційних можливостей, аналізу нового напрямку – військово-історичної антропології. Серед досліджень, спеціально присвячених виявленню інформаційного потенціалу фронткових листів, можна назвати роботи І.Ю. Моїсеєвої, яка, спираючись на матеріали фронткових листів, намагалася створити психологічні реконструкції [7]. Сюжети військової буденності через призму епістолярій радянських комбатантів вивчалися Т.А. Булигіною [8].

У працях російських дослідників аналізувався ціннісний світ в листах радянських воїнів [9], менталітет фронтвиків [10; 11]. Листи радянських воїнів часів Другої світової війни з точки зору військово-історичної антропології докладно аналізувалися О.С. Сенявською. Вона характеризує воєнно-історичну антропологію як нову галузь історичної науки, що включає широке коло проблем, серед яких й відтворення образу ворога у свідомості учасників воєнних дій [12, 13].

Активно проводилася публікація епістолярного спадку. Тут слід виділити збірник листів німецьких солдатів та офіцерів із сталінградського оточення, які опрацювала волгоградська дослідниця Н.Е. Вашкау [14]. Вона докладно провела у вступній частині огляд публікацій листів німецьких солдатів у ФРН, зокрема і спроби фальсифікацій епістолярних джерел. Дивно, однак це факт, що довгий час листи німецьких учасників Другої світової війни не цікавили самих німців. У Німеччині критичне переосмислення «персональної історії» розпочалося у 1980-ті роки. За допомогою епістолярних джерел руйнувалися стереотипи суспільної свідомості, сформовані епохою «холодної війни». Н.Е. Вашкау зазначає, що «в Росії свідчення морально-психологічного стану переможеного противника й надалі мало вивчені й викликають більше суспільний аніж науковий інтерес» [14, с. 6].

Книга Н.Е. Вашкау значно пожвавила інтерес дослідників, громадської спільноти до фронтових листів німців. З'явилася велика кількість науково-публіцистичних статей у пресі, Інтернеті, де цитуються листи із збірки, укладеної волгоградською вченою. Складається навіть враження, що листи нацистів значно активніше використовуються в науково-популярних публікаціях, на відміну від суто наукових розвідок, де поглиблено вивчаються епістолярії солдатів Червоної Армії.

Публікація листів воїнів Червоної Армії з-під Сталінграда відбувалася у радянській періодиці та різноманітних збірників документів, особливо до ювілеїв Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. Однак і тут слід зазначити, що більшість публікацій відібрані під кутом зору «героїзації», а не відображення важкого фронтового життя, мають пропагандистський характер.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що для висвітлення буденності окопного життя основними видами джерел є матеріали особистого походження, а саме: мемуари, щоденники, листи з фронту. З них найближче до подій наближаються щоденники та листи, адже мемуари створюються у сприятливій, спокійній обстановці, коли події залишилися далеко позаду. Наприклад, виписок радянської мемуаристики, як і початок широкого вивчення та публікацій листів з фронту, відбувся у 65–70-х роках ХХ ст. і пов'язаний із початком широкого, на державному рівні, святкування Дня Перемоги. Якщо у публікаціях мемуарів переважну частку займають спогади воєначальників, а кількість книг рядових учасників подій є незначною [15, с. 12], то серед опублікованих фронтових листів більшість належить саме рядовим воїнам.

У музейній колекції Львівського історичного музею містяться 26 листів німецьких офіцерів і солдатів із оточеної під Сталінградом армії фельдмаршала Паулюса [16]. Листи для німецьких солдатів були єдиним комунікативним зв'язком з рідним домом. Це усвідомлювало командування вермахту і приділяло значну увагу налагодженню поштового зв'язку оточених в котлі військ. 25 листопада 1942 р. для постачання німецьких військ до 8-го авіаційного корпусу

приєднали авіачастини, що знаходилися в 200 км від Сталінграда у південно-західному напрямку. Здійснення загального зв'язку командування вермахту доручило польовій пошті № 408 8-го авіакорпусу, яка знаходилася в 15 км від аеродрому Пітомник [14, с. 4].

Німецький транспортний літак, в якому знаходився мішок з листами фронтників, вирвався з оточення під Сталінградом, але до аеродрому призначення не долетів, збитий партизанами Рівненщини. Після війни листи разом з іншими трофейними матеріалами були передані на зберігання до Львівського історичного музею [6, с. 67].

З листів, які знаходяться у фондівій збірці Львівського історичного музею, можна проаналізувати стан німецьких вояків у найгарячіший період – завершення розгрому німецько-нацистських військ у Сталінградському котлі. Кореспонденція датована періодом 4-12 січня 1943 р. (нагадаємо, що операція радянських військ з ліквідації оточеного ворожого угруповання розпочалась 10 січня 1943 р.).

У сталінградському котлі знаходилися 25 корпусних та дивізійних відділень польової пошти. Якщо довіряти записам, які належать військовому поштмейстеру польової пошти К. Цвієглеру, з початку грудня 1942 р. до припинення постачання повітряним шляхом 23 січня 1943 р. в «котлі» було опрацьовано 6,7 млн листів, з них 2,9 млн листів було відправлено транспортом, який вивозив поранених. В результаті наступу Червоної Армії німцями були втрачені необхідні для постачання оточених військ аеродрому [14, с. 4]. Таким чином, з 23 січня 1943 р. був перерваний поштовий зв'язок з оточеними. Можна припустити, що листи, які зберігаються у Львівському історичному музеї, були останніми з тих, які написали оточені німецькі солдати і офіцери.

Листи з Львівського історичного музею досить повно розкривають особливості повсякденного життя німецьких солдатів на фронті. Серед повсякденного життя особливими періодами є народження і смерть людини, початок і кінець життя. Без сумніву, ніде так смерть близько не підходить до людини, як у зоні бойових дій. Там смерть чатує на людину у будь-який момент: випадковий постріл з рушниці,

артилерійський обстріл, бомбардування і т.д. і т.п. На фронті людина потрапляє в особливі, незвичні для неї умови, які відбиваються на усіх аспектах її повсякденного життя. Саме ці умови представляють інтерес для дослідника як з історичної, так і з психологічної точок зору.

Листи з Львівського музею відображають ступінь деморалізації нацистської армії, питання смерті та життя виходять в цих кореспонденціях на перший план. Так, один із авторів зізнається: «Поруч лежать поранені, але ми не хочемо виповзати на мороз, щоб їм допомогти» [17, л. № 1741]. З іншого листа: «Ми між собою не розмовляємо, на все і на всіх злі...» [18, л. № 1748]. Один із солдатів сподівається: «Маю надію, що буду поранений і нарешті відстанусь додому» [19, л. № 1755].

Деякі епістолярії сповнені релігійної містики. Незважаючи на військову цензуру, у листах приречених на смерть проривається критика геббельсівської пропаганди: «Росіяни ведуть безперервні атаки, не вистачає нервів. Надії вирватися із оточення мало. Не вір нашим радіопередачам. Все, що в них говориться, – брехня» [20, л. № 1747]. Іншого окупанта дивує стійкість народів, які мужньо і завзято захищаються. Усі народи Радянського Союзу виступають у нього під збірним поняттям – російський народ. Він пише: «Росіяни ведуть шалені атаки. Дивуюся, що переносить цей російський народ. Але про це я розповім тобі усно», – завбачливо робить застереження з надією на збереження життя кореспондент [21, л. № 1751].

У фронтових листах німецьких солдатів міститься різнобарвна палітра духовного стану кореспондентів. Звернення до них дозволяє виявити стійкі дискурсивні практики, властиві воєнному часу, тому суб'єктивність у викладі подій може виступати як позитивна характеристика листів, що допомагає зрозуміти психологію людини на війні. Недоліком джерел можуть бути присутні замовчування, спотворення, неточності, обумовлені, у тому числі, і настроєм людини. Текст фронтових листів зафіксував уявлення про воєнну дійсність, яка формувалася в повсякденному житті.

У кореспонденціях німецьких солдатів та офіцерів сенс питання життя і смерті у воєнному соціумі виходить на

перший план. Особливо це виявляється при співставленні львівської збірки з опублікованими епістолярними джерелами німецьких учасників Сталінградської битви. Багато з них співзвучні листам, що зберігаються у Львівському історичному музеї. Тема смерті присутня у багатьох з них. Ось песимістичні роздуми обер-ефрейтора в новорічну ніч 1943 року під Сталінградом: «Над багатьма, які у минулому році й не думали про смерть, стоїть сьогодні дерев'яний хрест. За цей рік багато народу розпрощалося із життям. У 1943 р. буде ще гірше. Якщо становище не зміниться і оточення не буде розірвано, то ми загинемо від голоду. Жодного проблиску...» [14, с. 61].

Більшість оточених під Сталінградом німецьких солдатів перебували в стані глибокої депресії. У цьому стані вони гостро відчували наближення смерті. Це було для них настільки приголомшливою інформацією, що почуття тотальної безнадії проходить червоною стрічкою через їхні листи. Прикладом безнадії, яка переходить в аналіз життєвого шляху, остаточне прийняття смерті та душевну рівновагу в її очікуванні є лист солдата Вільгельма Ельмана до своєї дружини. Він написав його із впевненістю оминати військових цензорів 30 листопада 1941 р.: «... Цей, поправді, дивний лист, жодна пошта нікуди не відішле, і я вирішив відправити його із пораненим земляком, ти його знаєш – це Фріц Заубер. Ми разом перебували у полковому госпіталі, я повертаюся на передову, а він їде на батьківщину... На вулиці страшенний холод, російська зима вступила у свої права, німецькі солдати дуже погано вбрані, ми носимо у цей жахливий мороз пілотки і усе обмундирування у нас літне... Я думаю, що кожний німецький солдат знайде собі тут могилу. Ці сніжні завірюхи та безкрайні поля занесені снігом, наводять на мене смертельний жах» [14, с. 63].

Листи комбатантів, як з німецької, так і з радянської сторін, перевірялися цензурою. Кореспонденцію відкривали, закреслювали фрази, слова у спеціальному цензурному відділенні. Солдати знали це і намагалися обійти контроль, відправивши листи рідним різними іншими шляхами. У кульмінаційний момент битви деякі кореспонденти і не звертали увагу на цензуру. Так, у листі унтер-офіцера

Р. Шварца дружині (датований 27 грудня 1942 р.) зазначається: «... Не знаю, чи отримаєш ти цей лист, адже більша частина листів проходить цензуру, і якщо говорити правду, то лист затримується і ти сам можеш за це бути репресованим. Але сьогодні для мені все однаково... Якби я знав, що у полоні зі мною будуть поводитися хоча би так, як і з батьком у 1914-му, я би вже перебіг... Сподіваюся, ці строчки дійдуть до тебе: якщо ні, означатиме те, що я звів рахунки із життям або мене поставили до стінки» [14, с. 64–65].

Автори фронтових листів перебували на різних шаблях соціальної, освітньої та вікової градації, однак у кульмінаційній ситуації, на грані між життям та смертю вони були рівні. Цікавим для дослідника епістолярних джерел є метод порівняння листів комбатантів з обох сторін. На відміну від німецької зовнішньої цензури, в авторів листів з радянського боку була сильно розвинена внутрішня цензура, що була зумовлена широкими передвоєнними репресіями комуністичного режиму.

Радянські автори фронтових кореспонденцій безумовно враховували можливість прочитання особистого листа військовим цензором й намагалися не допустити витоку інформації (у тому числі і місцезнаходження військової частини; існує цікавий лист, де автор пише дружині «...моя люба я захищаю то місто, де ми з тобою зустрілися уперше»), який би ускладнив життя і собі, і близьким. О.С. Сенявська звертає увагу і на такий аспект, як «психологічна самоцензура», коли у листах, скерованих рідним та близьким, бійці свідомо замовчували про небезпеки та тяготи фронтового життя з тим, щоби не хвилювати своїх близьких. Тому слід враховувати ступінь відвертості у листах залежно від адресата: далеко не все, про що міг би розповісти автор товаришу, він міг написати мамі, сестрам, дружині, дітям... [22].

Такий лист зберігається і в родині автора даної статті. Брат моєї мами, кулеметник Дзигунський Павло Никандрович, призваний із села Григорівка, Чаплинського району Херсонської області, пише родині, евакуйованій у м. Оренбург (тоді Чкалов): «Здравствуйте дорогі мама і сестри Аня, Віра та Мотя! У перших строках свого листа

повідомляю, що я жив, здоров, того і вам бажаю. Потрапив до госпіталю, трохи поранило ногу. Як ви там живите, як брати, де вони воюють...». Менш ніж за місяць рідня отримала похоронку, помер в госпіталі від важких поранень [23].

Великі перспективи для систематизації та вивчення фронткових листів відкриває Інтернет. Наведу приклад цікавої публікації блогера з фотокопіями листів діда, який захищав місто на Волзі. Його дід, Олександр Федорович Рученін, тесля із Балашихи, призваний до лав Червоної Армії влітку 1942 р., пішки пройшов шлях від Саратова до Сталінграда, оскільки залізничні ешелони і кораблі на Волзі бомбардувала німецька авіація. Віціли два листи фронтвика. Перший – солдатський трикутник від 21 вересня 1942 р. Там декілька слів про погоду, про те, що похолодало «...15 вересня був мороз», з ким із знайомих по цивільному життю служить. Йде війна. Передова – в 12 верстах. У листі пише, що живий, здоровий, хоча командира вбило снарядом, поранило ще шістьох бійців, а він знаходився у цей час на відстані десяти кроків від них. Другий, останній лист датований 10 жовтня 1942 р. Автор повідомляє, що написав чотири листи, відіслав додому 150 карбованців. Просить вислати посилку з «...обшитими рукавицями та теплою сорочку, сухариків, а там ще що згодиться, якщо буду живий отримаю й скористаюся» [24].

Цікавий факт, про який повідомляється у публікації: Олександр Рученін у мирний час був церковним старостою, що далеко не віталось комуністами – воєвничими атеїстами. У кутку листа є приписка – «крамола»: «Маня зберігай мій куток у спальні та заставляй Клавдю і всіх решту». В кутку, про це знали рідні, були ікони, і він просив усю рідню молитися. Наступного місяця червоноармієць помер від ран в госпіталі [24].

Висновки. Таким чином, джерелознавчий аналіз знайдених у Львові листів Другої світової війни та їх співставлення з уже опублікованими епістоляріями комбатантів обох сторін Східного фронту дозволяють зробити висновок про їхнє непересічне значення. Тривалий, досить стійкий інтерес науковців до фронткових листів, як історичного джерела,

дозволяє рекомендувати їх до подальшого наукового вивчення та застосування у практиці історичного дослідження. Слід зауважити, що у вітчизняній історичній літературі, в основному, аналізуються листи радянських комбатантів з різноманітних аспектів окопного життя, у тому числі психологічної складової. У той же час недостатньо вивчаються листи з протилежного боку – комбатантів ворожої армії, не проводилися співставлення епістоляріїв обох сторін, не розглядалася проблема в сфері джерелознавчого синтезу, існують суттєві дослідницькі прогалини у вивченні фронтової буденності, зокрема в період визволення України від німецько-нацистських загарбників.

1. *Николаенко А.В.* Морально-психологічний стан українських фронтовиків за матеріалами епістолярної спадщини років Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): історіографічний огляд / Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, вип. XXXVII – Запоріжжя, 2013. – С. 270–274.
2. *Николаенко А.В.* Фронтові епістолярії 1941–1945 рр. кризь призму гуманістичних цінностей / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, вип. 17, 2014. – С. 274–286.
3. *Дмитрієнко М.Ф., Войцехівська І.Н.* Епістолярій періоду Великої Вітчизняної війни як джерело інформації та об'єкт джерелознавчого дослідження / М.Ф. Дмитрієнко, І.Н. Войцехівська // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. праць. / відп. ред.: В.А. Смолій. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 1997. – Вип.6: – 2002. – С. 68–70.
4. *Легасова Л.В.* Непрочитані листи 1941 року – унікальний джерельний комплекс / Л.В. Легасова // Архіви України. – 2010. – № 2. – С. 144–154.
5. Листи з фронту. З фондів Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Каталог / Упоряд.: В.М. Сацута. – Дніпропетровськ: Арт-прес, 2007. – 68 с.
6. *Бураков Ю.В.* Джерела з історії Великої Вітчизняної війни (на матеріалах Львівського історичного музею, С. 62–67. // Подвиг в ім'я Вітчизни (до 40-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні). – Вісник Львівського університету. Серія історична, випуск 21. – Львів: Вид-во при Львів. держ. універ. ВО «Вища школа», 1985. – С. 62–67.

7. *Моисеева И.Ю.* Тема войны и образ врага: опыт реконструкции по материалам солдатских писем 1941–1945 гг. / И.Ю. Моисеева // Век памяти, память века: Опыт обращения с прошлым в XX столетии: сб. ст. – Челябинск, 2004. – С. 186–197.
8. *Булыгина Т.А.* Письма с фронта как источник истории повседневности в годы Великой Отечественной войны / Т.А. Булыгина // Ставрополье: правда военных лет. Великая Отечественная в документах и исследованиях. – Ставрополь, 2005. – С. 530–540.
9. *Момотова Н.В.* Ценностный мир военнослужащих в письмах с фронтов Великой Отечественной войны / Н.В. Момотова // Социология. – 2005. – № 2. – С. 106–131.
10. *Пушкарев Л.Н.* Человек на войне (источники по изучению менталитета фронтовиков в годы Великой Отечественной войны) / Л.Н. Пушкарев // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 3. – С. 109–121.
11. *Пушкарев Л.Н.* Источники по изучению менталитета участников войны (на примере Великой Отечественной войны) / Л.Н. Пушкарев // Военно-историческая антропология. – М., 2002. – С. 319–333.
12. *Сенявская Е.С.* Военно-историческая антропология – новая отрасль исторической науки / Е.С. Сенявская // Отечественная история. – 2002. – № 4. – С. 135–143.
13. *Сенявская Е.С.* Человек на войне: анализ историко-психологической характеристики российского комбатанта / Е.С. Сенявская // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 7–15.
14. «...Хоть раз напишу тебе правду». Письма солдат вермахта из сталинградского окружения / Сост. Н.Э. Вашкау. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. – 135 с.
15. *Бураков Ю.В.* Мемуари учасників Львівсько-Сандомирської наступальної операції як історичне джерело / Ю.В. Бураков // Військово-науковий вісник. – Випуск 13. – Львів, АСВ, 2010. – С. 3–13.
16. Львівський історичний музей (далі ЛІМ), фондова група «Архів», листи № 1730–1756.
17. ЛІМ, ф. г. «Архів», № 1741.
18. ЛІМ, ф. г. «Архів», № 1748.
19. ЛІМ, ф. г. «Архів», № 1755.
20. ЛІМ, ф. г. «Архів», № 1747.
21. ЛІМ, ф. г. «Архів», № 1751.
22. *Сенявская Е.С.* Сталинградские письма советских и немецких солдат: компаративный анализ ментальностей / Елена Сенявская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oboznik.ru/?p=34623>

23. Особистий архів Ю.В. Буракова.
24. Два письма из Сталинграда. Коллективные блоги. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lfttimes.ru/blog/tribune/100247.html>

Надійшла до редакції 02.02.2015 р.

Рецензент: *І.З. Підкова*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри архівознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Бураков Ю.В.
ПИСЬМА УЧАСТНИКОВ СТАЛИНГРАДСКОЙ БИТВЫ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

В статье проанализированы неизвестные письма немецко-нацистских солдат, которые сохраняются в фондовой коллекции Львовского исторического музея и опубликованные корреспонденции фронтовиков противоборствующих сторон из Сталинграда. Проводится источниковедческий анализ эпистолярного наследия комбатантов Сталинградской битвы, оценивается их значение как исторического источника для изучения самой крупной мировой битвы на суше, которая определила победное завершение Второй мировой войны для сил Антигитлеровской коалиции.

Ключевые слова: эпистолярные источники, фронтовые письма, Вторая мировая война, Восточный фронт, Сталинградская битва.

Burakov Y.
LETTERS OF STALINGRAD BATTLE COMBATANTS AS HISTORICAL SOURCES

In the article analyzed the unknown German Nazi soldiers letters which are kept in stock of Collection Lviv Historical Museum and published correspondence of soldiers on both opposing sides near Stalingrad. A source-analysis of epistolary heritage of Stalingrad Battle combatants was conducted, estimated its value as a historical source for the study of the world's largest battle on land, which determined the victorious end of World War II for the anti-Hitler coalition forces.

Key words: epistolary sources, army letters, World War II, Lviv Historical Museum.